4. TÜRKİYE'DE BİLİM-TEKNOLOJİ POLİTİKALARI

4.1 Cumhuriyet Öncesi Dönem

17. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa arasında bilim ve teknik yönünden oluşan fark ya da uçurum gittikçe derinleşmiştir. Bu farklılık 17. yüzyılda kendisini hissettirmişse de, 18. yüzyıldan itibaren devlet tarafından da kabul edilerek bazı yenilik hareketleri için adımlar atılmaya başlanmıştır. Ancak, bu konuda çok geç kalındığı ileriki yıllarda daha iyi anlaşılmıştır.[1]

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş devresinde bilime ve bilim adamına verdiği değerin İmparatorluğun yükselişini tamamladığı 16. yüzyıldan itibaren giderek azalmaya başladığını ve bilim adamlarına gereken desteğin ve teşvikin verilmediğini görüyoruz. Bu yüzyılda İmparatorluk siyasi, ekonomik ve coğrafi bakımdan en yüksek noktasına ulaşmıştı. Aynı yüzyıl ortalarında Batı'da başlayan Rönesans ve yenileşme hareketleri, İmparatorlukta ihtişamın verdiği göz kamaştırıcılıktan dolayı Batıdaki bu gelişmeleri göremiyor, büyüklüğün verdiği gurur başkalarını dikkate aldırtmıyordu. Daha sonraki yıllarda, müspet bilim olarak mühendislik, mimarlık ve tıp gibi uygulamalı bilim dallarında da, müspet bilimler yerlerini nakli bilimlere diğer alanlarda olduğu gibi tamamen bırakmıştır. İbn-i Haldun; "devletler de insanlar gibi doğar büyür ve ölürler" diyor. 16'ncı yüzyılda İbn-i Haldun'u doğrularcasına Osmanlı İmparatorluğu'nun bilimden uzaklaşması zevalının başlangıç yıllarını hazırlıyordu.

Onbeş, onaltı ve on yedinci yüzyıllardaki bilimsel çalışmalar Avrupayı onsekizinci yüzyılda aydınlanma dönemine ulaştırırken, aynı yüzyıllar içinde Osmanlı İmparatorluğu'nda bunun tam tersi gelişmeler yaşanıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik faaliyetletler geniş ölçüde devletin kontrolü altında cereyan etmekteydi. Yaygın bir iktisadi faaliyet olan tarım,

devlete ait toprakların işletilmesi esasına dayanıyordu. Ekonomik açıdan toprakları rasyonel bir şekilde işleterek hububat üretiminin ara verilmeksizin sürdürülmesini amaçlayan tımar sistemi Osmanlı ziraat ekonomisinin temelini teşkil etmekteydi.

Orta Çağda ekonomik güç, tarım üretimindeydi. Tarım topraklarının işletilmesi gücün sürekli olmasını sağlıyordu. Osmanlı İmparatorluğu ekonomik gücü elde tutmak için tarımda Tımar sisteminin üzerine organizasyonunu kurmuştu. Bu sistem Batı Avrupada sanayi devriminin yaşanmasına kadar sürmüş ve sanayi devrimini yakalayamayan Osmanlı İmparatorluğu için de gücün yitirilmesi şeklinde kendisini göstermiştir.

Osmanlıda, tarım da olduğu gibi sanayi üretimi de devlet kontrolündeki loncalar eliyle yürütülüyordu. Kapalı bir ekonomi sistemi uygulamasını benimseyen Osmanlı İmparatorluğu, loncalar sistemiyle üyelerine çalışma zevki, meslek disiplini, dürüstlük, kanaatkarlık gibi sağlam ahlaki kuralları aşılıyor, standartları ayakta tutuyor ve haksız rekabeti önlüyordu. Hükümetin müdahalesi loncaların iç işlerine kadar etkili olmamakta, loncaya bağlı imalat birimlerinin ürettikleri malların kalite, miktar ve fiyatlarında olurmaktaydı. Böylece lonca sistemi, ham maddelerin arz ve talebini tanzim eden bir mekanizma olarak işlerdi. O dönemde pamuk, ipek, kereste ve demir gibi maddelerdeki üretim güçlükleri ve üretimdeki yetersizlikler dolayısıyla piyasaya her zaman talebi karşılayacak ölçüde bu ürünler sevk edilemezdi. Osmanlı ekonomik sisteminde hammaddelerin loncaya mensup ustaların eline normal fiyatlar üzerinden ve onlardan hiçbirisini işsiz bırakmayacak şekilde dağıtılması büyük bir önem arzederdi. Bazı maddelere sık sık konan ihracat yasağı veya bu maddelerin stokçular tarafından satın alınmasını önleyen tedbirler lonca üyelerinin işsiz kalmasını önlemek için alınırdı.

Osmanlı ekonomi sisteminin çalışmasında, üretilen malların pazarlanmasını yapan esnafta aynı şekilde loncalar halinde teşkilatlanmışlardı. Fiyatlar da hükümet ve lonca temsilcileri tarafından tespit edilirdi. Bu suretle lonca her iş kolunda arz ve talep arasında bir denge sağlardı.

---

[1] Yücel, İ. H. Bilim Teknoloji Politikalarının Ülke Kalkınmasındaki Önemi ve Türkiyenin Araştırma

Osmanlı Devleti, İslam-Şark medeniyetinin temsilcisi olarak 17. yüzyıla kadar Hıristiyan-Batı medeniyetinin önünde bulunuyordu. Ancak 18. yüzyıldan itibaren Batı medeniyeti Osmanlı'nın temsil ettiği Doğu medeniyetini bilimde, sanatta, teknolojide ve sanayide geride bırakarak öne geçmiştir. Aynı yüzyılda Osmanlı'nın bu geri kalmışlığının sonucu olarak Batı'lılar elde ettikleri askeri üstünlük sayesinde, Osmanlı'nın Batı'ya en yakın temasta olduğu topraklarından başlayarak işgale girişmişlerdir[2].

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ekonomisiyle ilişkilerin geliştirilmesi süreci onaltıncı yüzyılda başladı ve Avrupa ile yapılan ticaret geliştikçe Osmanlı kapalı ekonomisi çözüldü. Osmanlı'da her bölgenin Avrupa sistemine katılması aynı hızda gelişmedi ve bazı bölgeler birkaç yüzyıl boyu Batı ekonomisinin boyunduruğunun dışında kaldı. 1783 - 1911 arasında Osmanlı dış ticaretinde büyük artış görüldü. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki dolaysız yabancı yatırımlar 1860'lardan 1880'lerin sonuna kadar az çok sabit kalmışken, 1890-1914 döneminde üç kat birden artmıştır[3].

1881-1908 yılları arasında, Avrupa'nın İmparatorluk'taki ticaret ve yatırım faaliyetleri artarken Osmanlı ekonomisi ve özellikle Anadolu ekonomisi tarımsal niteliğini korudu. Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda giderek genişleyen faaliyetinin simgesi ve taşıyıcı gücü olan Osmanlı Düyun-u Umumiye İdaresi büyük boyutlara ulaşan konsolide Osmanlı borçlarının Avrupalı alacaklara geri ödenmesini denetlemek üzere 1881 yılında kuruldu. Osmanlı hükümetinin bir kuruluşu gibi görev görmesine rağmen hükümete değil kendi hissedarlarına karşı sorumluydu. Düyun-u Umumiye İdaresinin kurulması son dönem Osmanlı tarihi içinde bile bir dönüm noktasıdır. Bu idarenin oluşturulması ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı egemenlik haklarından verilen en önemli ödünlerin biri olduğu gibi, Avrupalıların ilerde Osmanlıların borçlarını reddetme olasılığından duydukları

Kapasitesi, DPT Yayınları, Ankara, Mayıs 1992, s. 57

[2] Akçura, Y; Osmanlı Devletinin Dağılma Devri,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.153

[3] Quataert, D; Çeviren:Sabri Tekay, Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı Ve Direniş (1881-1908), Yurt Yayınları Ankara,1987, s.18

kuşkuları gidermiştir. Düyun-u Umumiye adı verilen bu kuruluş, müdevver gelirler denilen gelirleri toplayarak Osmanlı alacak sahiplerine dağıtıyordu. Böylece alacaklarını güven altına alan Avrupalı alacaklılar yoksullaşmış Osmanlı hazinesinin ödeme gücüne bakmadan daha fazla yeni borç öneriyorlardı. Bu ise Osmanlı için yabancı borç miktarını daha da artırıyordu. Düyun-u Umumiye İdaresinin kuruluşundan sonra Osmanlının artan oranda aldığı dış borç nedeniyle ekonomisinin geniş ve gittikçe genişleyen bir kesiminin işleyişi kademeli olarak yabancı denetimi altına giriyordu.[4]

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan Balkan Savaşları, arkasından Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisinde ciddi bir şekilde tahribat yapmakla kalmayıp Osmanlı döneminde yetişmiş olan insan gücünü de büyük ölçüde telef etmiştir.

4.2 1920-1950 Dönemi

Bu dönemin başlangıcında Osmanlı İmparatorluğu; ekonomisini, daha da önemlisi yetişmiş insangücünü savaşlarda telef ederek tarihe geçerken arkasında yeni bir hürriyet ve bağımsızlık mücadelesi verecek Anadolu Türk insanını bırakıyordu. Her bakımdan sıkıntılı ve çok büyük fedakarlıklarla başlayan bu dönem, yokluklar içerisinde sürdürülen bağımsızlık mücadelesi sonrasında kurulan cumhuriyet hükümeti, ilk önce ekonomiyi düzeltme kararı vermiştir. Bu maksatla I. İzmir İktisat Kongresi düzenlenerek yaraların nasıl sarılacağı ve memleketin ekonomik meselelerinin nasıl elbirliği ile çözüleceği konusunda çözüm önerileri üretilmesi amacıyla önemli şahsiyetler bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ekonomik kalkınmanın hızlı bir sanayileşme ile mümkün olacağı görüşü benimsenmiştir. Tarımın esas görevinin, sanayideki gelişmeyi hızlandırarak desteklemek olarak kabul edilmiştir.

[4] age. ss.20-21

1924 yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının hükümete sunduğu raporda, mevcut imalat sanayinin geliştirilebilmesi için yönetici ve becerikli işçi yetiştirilmesi üzerinde durulmuştur. Türkiye İş Bankası 1924 yılında kurulmuş olmasına rağmen 1922 Sanayi Teşvik Kanunu hükümlerine paralel bir kredi politikasından ziyade iştirakçilik yoluyla imalat sanayi desteklenmiştir. Bunun sonucunda 1923-33 yılları arasında imalat sanayinde katma değer üç kat artmıştır. Bu dönemde teknoloji transferi yoluyla şeker ve çimento sanayinin kurulması ile ekonomi iki önemli ürüne kavuşmuştur.[5]

1927 yılında yapılan sanayi sayımında; ülkede sanayi kuruluşu denebilecek 322 tesisin var olduğu ve hepsinde toplam çalışan işçi sayısının 17.000 olduğu tespit edilmiştir. Bu kuruluşların yüzde 70'inde gıda ve dokuma üretildiği ve ortalama işçi sayısının 30'u geçmediği görülmüştür. Ayrıca bu sayımdan ülkenin önemli 94 işletmesinin yabancı sermayenin denetimi altında olduğu ve bunlardan 7'sinin demiryolu şirketi, 6'sının maden işletmesi, 23'ünün banka, 12'sinin sanayi işletmesi, 35'inin ticaret şirketi ve 11'inin de belediyelerden imtiyaz almış kuruluşlar olduğu anlaşılmıştır.[6]

Yeni Türkiye Cumhuriyeti insan kaynaklarını önemli ölçüde kaybetmiş, büyük bir dış borç devriyle, gelişmemiş bir tarım ekonomisi, tamamı yabancı sermaye kontrolünde bulunan hizmet, ulaştırma ve madencilik sektörleri ile el sanatları düzeyinde tekstil, gıda, seramik, ağaç işleri ve basit kimyasallar üreten işyerlerinden oluşan bir görüntü ile yola çıkmıştır.

Teknolojik gelişim için gerekli olan kültürel, bilimsel ve ekonomik alt yapının çok zayıf olduğu cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında ilerleme oldukça yavaş olmuştur.

1933-39 döneminde, 3 Haziran 1933'te 2262 sayılı kanunla Sümerbank kurularak, Devlet imalat sanayi bu kuruluşun yönetimine verilmiştir. Bu dönemde

[5] Önsoy, R; Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası, Türkiye İş Bankası Yayınları, Doğuş Matbaacılık ve Tic. Ltd. Şti. Ankara, 1988. s.321
[6] Özdeş,G; Atatürk ve Ankara Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayinin Gelişmesi, İstanbul,1981

imalat sanayi, Sümerbank'ın öncülüğü ile gelişirken özel sektörde bankacılık sistemindeki gelişme sayesinde, ulaştırma imkanlarının ve bağlı alt yapıların geliştirilmesi ile özellikle büyük kentler ve bunlara yakın yerlerde yeni fabrikalar kurmak imkanına sahip olmuştur. Bu yatırımların finansmanında iç kaynaklar tümüyle kamusal kaynaklar olarak düşünülmüşse de bunu halkın dolaylı iştiraki şeklinde anlamak gerekir. Devlet vergi ve kamu mal ve fiyatları aracılığı ile halk bu planın finansmanına dolaylı tasarruf ile iştirak ettirilmiştir. Aslında bu ilk sanayileşme planı doğrudan doğruya Türk halkının katkısı ile finanse edilmiştir denebilir. Böylece Türk tarihinde ilk olarak Türk halkının çalışarak oluşturduğu gelir kendi öz kalkınmasının finansmanında kullanılmıştır. Bu dönemde tarım ve tarım dışı sektörlerden ve hatta devlet memuriyetlerinden elde edilen gelirlerin 1914'deki tüketim düzeyinin üstünde bir tüketim imkanı vermiş olmasına rağmen, bunun tasarrufa dönüştürülmesi yönündeki gayretlerin dönemin en olumlu kararından biri olarak kabul edilmesi gerekir.[7]

Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1920'li yılların sonlarında Batı ülkelerindeki ekonomik yarışın siyasi hesaplaşmaya dönüşmesiyle, 1929 yılında dünya ekonomik krizi bütün ülkeleri etkilemiştir.

Bu arada ilk defa Planlı Kalkınma modeli uygulamaya konulmuş ve 1933-38 yıllarını kapsayan Beş Yıllık Kalkınma Planı; maden, kağıt, seramik, cam ve kimya sanayiinde yatırımların düzenlemesi şeklinde konuyu ele almıştır. Aynı yıllarda Batıda yoğun bir şekilde yaşanan siyasi huzursuzluklardan dolayı rahatsız olan birçok bilim adamı Türkiye'ye gelerek Türk bilimine katkıda bulunmuşlardır. Özellikle 1933 yılı yabancı bilim adamlarının yoğun bir şekilde Türk üniversitelerinde eğitime ve bilime katkıda bulunmak için istihdam edildikleri yıl olmuştur. Üniversitelerde istihdam edilen yabancı bilim adamları yeni kurulan üniversitelerin gelişmesine ve bilimsel düşüncenin üniversitelerde yerleşmesine yardımcı olmuştur.

[7] Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayinin Gelişmesi Sempozyumu, Atatürk'ün 100 Yıldönümü Anısına,

1939-50 döneminde; imalat sanayinde başlanan yatırımlar 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın neticesinde durdurulmuştur. Türkiye savaşın dışında kalmayı başarmasına rağmen teknoloji transferi yaparak sanayisini geliştirmeyi başaramamıştır. Bu dönemde savaş korkusuyla yeni yatırım kararları alınamadığı gibi mevcududa devam ettirilememiştir. Ayrıca, bu dönemde uygulamaya konulan varlık ve muamele vergisi gibi vergiler, sermaye birikimi ve teknoloji üretme kabiliyeti olmayan daha emekleme çağında olan sanayinin gelişmesini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden olmuştur.

4.3 1950-1960 Dönemi

Bu dönemde devlet daha çok yol, baraj, liman gibi altyapı yatırımlarına ağırlık verirken, teknoloji transferi ağırlıklı yatırımların özel sektörün üstlenmesi şeklinde bir teşvik politikası uygulamaya konmuştur. Bu politikalara rağmen kamu iktisadi kuruluşları gelişmelerine devam etmiştir. Kamu iktisadi kuruluşlarının yatırımlarının devam etmesinin arkasında gelişmeyi hızlandırma arzusu yanında özel teşebbüsün yatırım yapacak sermaye birikimine sahip olmasının da bu uygulamada önemi büyük olmuştur.

1950'li yılların başında hükümet değişikliği ile birlikte ekonomide bazı yeni politikalar uygulanmaya konulmuştur. Yeni dönemde, ekonomide kamu yatırımları ve harcamaları artırmak suretiyle özel girişimciliği cazip kılacak alt yapıları ve talebi oluşturulmaya çalışılmıştır. Takip edilen ekonomi politikasının tasarruf kaynakları, o günün konjonktürü nedeniyle tarım mallarının fiyatlarının artması sayesinde tarım gelirlerindeki ani yükselişten kaynaklanmıştır. Hükümet iç tüketimi kısmadan ve hatta bunun tarım ve sanayi mallarına talep olarak artışına yol açmasına karşı çıkmadan kamu yatırım ve harcamaları imkanı elde etmiştir. Böylece tarım ve tarım dışı mallarda iç talebin ve fiyatların artması ile özellikle imalat sanayi özel kesim için elverişli olmaya başlamıştır. Bu arada Türk Sanayi Kalkınma Bankası kurulması, özel kesime dış kaynaklı krediler sağlamış ve iç kredi hacmi

İTÜ, İstanbul, 1981, s.6

enflasyonist bir para politikası ile desteklenerek sanayinin yatırımlarının finansmanı için gereken tasarruf sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde uygulanan ekonomi politikası imalat sanayini özel kesimin kontrolüne vermeyi amaçlamıştır. Ancak tarım ürünleri ihracatının imalat sanayi döviz ihtiyacını sağlamada yetersiz kaldığı 1953'ten sonraki yıllarda bu sanayi koluna giren malların ve girdilerin ithalini zorlaştırarak iç fiatların yükselmesine neden olmuştur. Böylece imalat sanayi kısa zamanda ağırlığını ikame malı üreten sanayiye kaydırmıştır. Döviz darboğazı ithalatı sınırlayınca, kredili ithalat ve diğer adlar altında ithal edilen makina-teçhizat ve girdilerle özel imalat sanayii ikame malı üreterek büyük kazançlar sağlamış ve bu sayede özel kesimde sermaye birikimi hızlanmıştır. Daha sonra ikame malı sanayi montajcılığa doğru kaymaya başlamıştır.[8]

1950-60 yılları arasında kimya sanayiinde firma sayısı diğer sanayi dallarında olduğu gibi yüzde yüz artarak 591'e çıkarmıştır. 1950-51 ve 1954 yıllarında çıkarılan Yabancı Sermaye Teşvik Kanunları ile yabancı sermayenin gelmesini özendiren, ekonomik, siyasi tüm güvencelerin verildiği yıllar olmuştur. Yabancı sermayeye izin verilen bu dönemde, kimya sanayiinde, asetilen, DDT, ilaç, sabun, oksijen, gül yağı, sülfirik asit, boya ve yağ endüstrileri gelişmiştir. 1950-60 yıllarını kapsayan bu dönemde imalat sektöründe katma değer artışı cari fiyatlarla sekiz kat, reel fiyatlarla üç kat olmuştur.[9]

4.4 1960-1980 Dönemi

Türk ekonomisi 1930'larda tanıştığı ve II. Dünya Savaşı başlangıç yıllarında kesintiye uğrayan planlı kalkınma sürecine 1960'lardan sonra yeniden geri

[8] Kazgan,H; Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayinin Gelişmesi Sempozyumu, Atatürk'ün 100Yıldönümü Anısına, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981, s.8
[9] Türk Sanayi ve Ticaretinde Gelişmeler 1950-85, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 1987, s. 7

dönmüştür. Planlı kalkınma döneminde; kamu sektörüne emredici, özel sektöre yol gösterici özellikler taşıyan ekonomik kalkınma politikaları uygulamaya konmuştur.

1961 Anayasası iktisadi ve sosyal hayatın herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir hayat seviyesi sağlaması esasına göre düzenleneceğini belirtmiştir. Bu esaslar çerçevesinde ekonomi politikasının kalkınma planlarına göre sürdürüleceği hükme bağlanmış ve planları hazırlamak ve uygulamaları izlemek üzere Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) görevlendirilmiştir. DPT ülkenin mevcut ve muhtemel potansiyeline uygun planlar hazırlayarak kalkınma sürecinin hızlanmasına çalışırken demokratik bir düzen içinde karma ekonominin imkanlarından faydalanarak kalkınmayı gerçekleştirmeye çalışmıştır.

1960-80 döneminde, ithal ikameci kalkınma politikaları uygulamada ağırlık kazanmıştır. Sanayi sektörüne bu dönemde önemli kaynak aktarımları gerçekleşmişse de teşvik-koruma sistemi sektör öncelikli bir şekilde uygulanamamıştır. Ekonomik gelişme süreci ithalata ve iç piyasaya aşırı bağımlı bir sanayi yapısının oluşmasına neden olmuştur. Bu yapı Türkiye'nin dışarıya açılan ihracata yönelik bir ekonomik strateji uygulamasını geciktirmiştir.[10]

Planlı kalkınmanın uygulandığı 1960-75 yılları arasındaki onbeş yıllık sürede, sanayi kesiminde yılda ortalama yüzde 5.7'lik bir artışla 298 bin yeni iş imkanı oluşturulmuştur. Aynı dönemde katma değer yılda yüzde 13,8, sabit sermaye stoku ise yüzde 13,4 oranında artmıştır.[11]

Planlı dönemin ilk dört döneminde korumacılık fikri hakim olmuştur. Modern teknolojiden, ekonomik ölçekten söz edilmesine rağmen gerek kamu gerekse özel kesimde ölçek hataları yapılmıştır. Modern teknolojinin temin edilmesinde güçlüklüklerle karşılaşılmış, bazı sektörlerde ise rekabet gayesiyle küçük ölçekli verimsiz tesisler kurulmuş teşvik politikaları selektif olamamıştır.

[10] Sanayileşmede Yönetim ve Toplumsal Uzlaşma, TUSİAD-T/ 92,4--150, Datay Basım Ltd. Şti., İstanbul, 1992, ss.78-9

[11] Tekeli, İ.; Türk Sanayinin Yapısal Özellikleri Üzerine Bir Araştırma İçin Metodoloji Yaklaşım Önerisi, Ankara, s.1

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na gelindiğinde uluslararası rekabete açılmanın faydaları üzerinde durulmuş, ekonominin dışa açılmasına yönelik politika tedbirleri getirilmiştir. Geçtiğimiz dönemde sanayinin teknoloji üretebilir bir yapıya kavuşmasını sağlayacak bilinçli bir sanayileşme politikası uygulamaya konulamamış teknoloji transferi ağırlıklı yurt içine üretim yapan bir tüketim sanayii oluşmasına fırsat vermiştir.

1980'lerden önce ve sonra ithalatın yatırım ve ara malları arasındaki dağılımına bakıldığında ilginç sonuçlarla karşılaşılmaktadır. 1980 öncesinde yaklaşık eşit oranlara sahip olan yatırım ve ara malı ithalatının toplam ithalat içindeki payları 1980'lerden sonra yatırım malı ithalatı için yüzde 20'lere düşmüş, ara malı ithalatı içinse yüzde 78'lere kadar çıkmıştır.

Türkiye'deki sanayileşme ithal teknoloji ile süregelmiş olup, ihracattan çok iç pazar talebini karşılamaya yönelmiştir. Aslında bu durum belirli bir ithal ikamesi stratejisi içinde bulunulduğunu göstermektedir. Ancak, yurt içi üretimin artmasına rağmen sanayi için ithal talebi de artmıştır. Sanayinin bu yapısı ithalat ihtiyacını artıran bir sanayileşme sürecini devam ettirmiştir.

Uygulanan politikalar doğrultusunda tüketim malları üretimi ağırlığını korurken ara malları ve sermaye malları üretimi ithal gereğini azaltacak hızda artmıştır. Uygulanan ithalat rejimi ve kambiyo mevzuatı sanayinin iç talebe dönük bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur.

Ekonomik politikada uygulanan ithal ikameci, özellikle aşırı değerlenmiş kur politikaları, yüksek gümrük duvarları ve korumacılık, bilim ve teknoloji politikalarının uygulanmasında eksiklik ve araştırma-geliştirme harcamalarının düşüklüğü yüksek gümrük vergileriyle birleşince yeni teknolojik gelişmelerin izlenmesi, uyarlanması, yerli üretilmesi, verimlilik artışı dönem boyunca gereksiz bir çaba olarak algılanmıştır.

4.5 1980 Sonrası Dönem

Bu dönemde Türk ekonomisi yeni bir yapılanmaya tabi tutularak ilk olarak 24 Ocak 1980 kararları ile sanayiinin dışa dönük rekabetçi bir yapıya kavuşması arzu edilmiştir. Bu amaçla gerekli iktisadi ve idari araçlar yürürlüğe konmuştur. Bunlar arasında pozitif reel faiz , daha serbest bir ithal rejimi, KİT fiyatlandırmasına esneklik, günlük ayarlanan serbest döviz kuru uygulaması, geniş ihracat kredileri, katma değer vergisi uygulaması ve yatırım teşvikleri sayılabilir. Bu dönemde cesaretle uygulamaya konulan katma değer vergisi uygulaması bütçeye ciddi bir gelir artışı sağlamıştır.

Uygulanan bu yeni politikalar ülkenin ihracat faaliyetine önemli bir aktivite getirerek ciddi bir ihracat artışı sağlamıştır. İhracat artışının temel özelliklerini üç başlık altında toplamak mümkündür.

1 - Devalüasyon, iç talebin kısılması, kapasite kullanım oranının artması ve sübvansiyonlar 1980 sonrasının ihracatını artıran temel faktörler olarak görülmektedir.

2 - Özellikle imalat sanayinin ihracatında görülen artış, imalat sanayinin katma değerinde paralel bir gelişme olmadan sağlanmıştır. İmalat sanayi ihracatının çok hızlı arttığı bir dönemde imalat sanayi katma değeri hızlı bir gelişme gösterememiş, üretim sistemleri ve bileşiminde çok önemli bir değişiklik olmaksızın iç piyasadan dış piyasaya yönelinmiştir. Aynı şekilde yatırım duraklamış, yatırımların GSMH içindeki payında önemli bir artış olmamıştır.

3 - Toplam ithalat içinde ara mallarının payı hızla artarken yatırım malı ithalatının payı azalmıştır. 1980’lerden sonra imalat sanayi, mevcut kapasitesini mümkün olduğu kadar tam kullanmaya çalışırken ara malı ithalatını artırmış, yatırımların duraklamasıyla yatırım malı talebi de azalmaya başlamıştır.

1980'li yılların en büyük başarısı ihracat alanında kaydedilmiştir. Özellikle dönemin ilk yarısında, yeni ekonomik model mevcut sanayi yapısını iç pazardan ihracata kaydırmakta ve buna pararel olarak ihracatın yapısını çok kısa bir sürede tarım ağırlıklı bir yapıdan sanayi ağırlıklı bir yapıya dönüştürmekte büyük başarı sağlamıştır. İhracat atılımına ek olarak dönemin bir başka çarpıcı özelliği de ulaştırma, haberleşme ve enerji gibi alt yapı alanlarında kaydedilen önemli gelişmelerdir. Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen 1980'li yılların ilk yarısında oluşturulan ihracat hamlesinin son yıllarında aynı tempoda sürdürülemediğidir[12].

Uygulanılan ekonomik model, mevcut sanayi yapısını dış pazarlara yöneltmekte başarılı olmuş ancak, sözkonusu atılımı sürekli kılacak yatırım hamlesini beraberinde getirememiştir. Kamu yatırımlarının sanayi kesiminden alt yapı yatırımlarına kayışını doğru bir politika tercihi olarak nitelendirmek gerekir. Fakat, özel kesimin sanayi yatırımlarının konut yatırımlarına kaymasını ekonominin uzun vadeli büyüme potansiyeli açısından aynı iyimserlikle değerlendirmek mümkün değildir.

1980'li yıllara özgü ihracat atılımı ile ilgili diğer bir önemli nokta da sanayi malları ihracatının bileşiminde dönem boyunca ciddi bir değişiklik olmadığı gerçeğidir. Üç ana sanayi dalı, tekstil ve dokumacılık, gıda malları ve demir çelik halen sanayi malları ihracatımızın çok büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Sanayi malları ihracatının yapısındaki durgunluk veya sınırlı değişim, ihracata dönük sanayi kesiminde yeterli düzeyde yatırım yapılamamış olması ile yakından ilgilidir.[13]

Bu dönemde yatırım malı sanayiini, yapısal olarak geliştiremeyip uzun vadeli uluslararası rekabet imkanlarından yararlanılamamasında dönem boyunca ihracatı artırmak için uygulanan politikaların kısa vadeli hedeflere yönelik olmasının önemi büyük olmuştur. Diğer taraftan ekonomide ihracat artışı sanayide önemli bir yapısal değişim üzerine oturtulamamış tüm sektörler motive edilememiş, telekomünikasyon konusunda ve bazı hizmet sektörlerinde sağlanan başarılar istisnalar olarak kalmıştır. 1980'den sonra görülen ihracat artışı var olan kapasitenin

[12] Sanayileşmede Yönetim ve Toplumsal Uzlaşma-TUSİAD-T/92, İstambul, 1992, s.88

daha etkin kullanılması, iç talebin kısılması sayesinde olmuştur. İhracatın, değişmeyen bir üretim yapısı ile dış pazarlara yönelmesi ve üreticiden çok dış ticaret şirketlerinde toplanan ihracata vergi iadesine dayalı bir politika uygulanmıştır. Yeni üretim kapasitesine ve yeni ürün bileşimlerine dayalı bir ihracat aşamasına ulaşılamadıgı için gerek yerli yatırım malı üretimi gerekse yeni teknolojilerin transferi sanayici için cazip görülmemiştir. Bunun yanısıra Türk lirasının değeri ile ilgili gelişmeler ve makro ekonomik istikrarsızlıklar sanayiciyi yatırım yapma yönünde motive etmemiştir.

Aynı dönemde; yatırım malı sanayinin gelişmesinde teknoloji transferini aşıp yerli teknolojinin üretimi konusunda araştırma-geliştirme faaliyetlerinin geliştirilememiş olmasıdır. Bunda sanayinin kendi teknolojisini üretecek yapılanmaya gidememesi ve teknik eğitim, üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesi konusunda uygulanan tedbirlerin yeterli olmayışı etkili olmuştur. Etkin tedbirlerin alınamaması sonucu özel sektör araştırma-geliştirme konusunda duyarsız kalmıştır. Aynı şekilde yatırım malı sanayinin stratejik teknolojilerinin trasfer edilip üretilmesi konusunda da yetersiz kalınmıştır.

Bu dönemde yapısal bir rekabet gücü oluşturmaktan uzak kalınırken, sanayide yapısal değişmeye dayalı ve karşılaştırmalı üstünlükleri geliştirici bir gelişme yaşanamamıştır. Bütün bunlara bağlı olarak yatırım malı sanayi gelişmemiş, yerli teknoloji üretimi konusunda önemli adımlar atılamamıştır. 1980'lerin sonunda görülen ihracat artış hızındaki düşüşün önlenmesinin kapasite kullanım oranının artırılmasıyla sağlanamayacağı, önceki dönemdeki hızın yakalanabilmesi için yeni yatırımların gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bu durumda, uzun vadeli uluslararası rekabeti amaçlayan, kendi teknolojisini oluşturmuş bir yatırım malı sanayinin oluşması için alınacak tedbirlere her zamankinden daha çok ihtiyaç olduğu görülmektedir.

[13] age, ss. 89-90

Türkiye'de ihracat mallarının üretilmesi yatırım malı ithalatı ve yeni üretim kapasiteleri üzerine kurulu olmaktan çok ara malı ithali ve kurulu kapasitelerin kullanılmasına dayandırılmıştır. Sanayinin, yeni üretim kapasitelerine dayalı katma değeri yüksek bir ihracat artışı aşamasına hala gelememiş olması, kurulu kapasitenin kullanılarak ve iç talebin kısılarak üretimin ihracata yönelmiş olmasıdır. 1980 sonrası ihracata yönelik sanayileşme için uygulanan politikalar sanayide yeni yatırımları ve teknolojik gelişmeyi teşvik edecek bir niteliğe kavuşamamıştır. 1980'li yıllarda, yakalanan olumlu siyasi ve ekonomik havadan yararlanarak uluslararası rekabete açık kendi teknolojisini üretebilen bir sanayi yapısı oluşturulma fırsatı ileriki yıllara bırakılmıştır. Oysa bu dönemde toplumda oluşan olumlu psikolojiden yararlanarak kendi teknolojisini üretebilen bir sanayi yapısı oluşturacak teşviklerin sanayiciye verilmesi gerekirdi.

Ülkede uygulanan iç pazarı daraltıcı ihracatı teşvik edici politikalardan 1980'li yılların son çeyreğinde vazgeçilerek iç piyasayı rahatlatıcı yeni politikalar uygulamasına geçilmiştir. Yeni politikalarla sıkı ücret politikasının gevşetilmesi yanında Türk parasının değerini yüksek tutma çabaları da sürmüştür. Bu politikalar ihracatın düşmesine ithalatın artmasına sebep olmuştur. Zaman içinde ithalatın ihracatı karşılama oranı giderek ithalat lehine bozulmuştur. Bu politikalar 1994 yılı ekonomik krizine kadar sürmüştür.

1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında imalat sanayi üretimi ve kapasite kullanım oranlarında önemli düşüşler olmuştur. Sanayici, mali piyasalar ve döviz kurlarındaki belirsizlik nedeniyle, yatırım ve ihracat kararlarını ertelemiş, üretimde kullanılması gereken kaynaklar rant ekonomisine yönelmiştir. Bunun yanında, iç borçlanma ve bu gelişmelerin bir uzantısı olarak oluşan yüksek faiz ortamı, kredi faizlerini sanayinin taşıyamayacağı boyutlara ulaştırmış ve hazine bonosu ve benzeri ticari kagıtlar yatırım araçlarından daha cazip olmuştur.Bu ekonomik yapı kaynakların üretim kesiminde kullanılarak katma değer oluşturmasına imkan tanımamıştır.

1980'li yıllarda dünyada gelişen ve Türkiye'de de önemli bir politika olarak benimsenen devletin ticari faaliyetten çekilmesi politikası doğrultusunda özelleştirme, istenen ölçüde gerçekleştirilemeyip devletin asli fonksiyonları olan; yasama, altyapı, adalet hizmetleri, iç güvenlik, dış güvenlik hizmetlerinin yanında, bilim-teknoloji, eğitim ve sağlık hizmetlerine dönememiştir.

Çağımızın modern devlet anlayışında devlet üretimden çekilmiş bunun yerine elindeki hukuki yaptırım araçlarıyla piyasaların daha düzenli ve rekabet ortamı içerisinde çalışmasını hazırlayacak tedbirleri alıp uygulamaya koymaktadır. Bilgi toplumu çağına hazırlanan ülkeler bilgi çağının sanayilerini kurmak için araştırma-geliştirme faaliyetlerine hız vermişlerdir. Bu çağda devlet, üretimi özel sektöre devrederken rekabet şartlarının ortamını hazırlamakta, ulusal ve uluslararası rekabette sanayinin daha fazla pay almasını sağlamak maksadıyla sanayinin teknoloji üretebilme kabiliyetinin artırılmasını desteklemektedir. Bu ülkelerde özel teşebbüs sadece araştırma-geliştirme faaliyetlerine teşvik verilerek desteklenmektedir.

Çağımızda emek, sermaye ve doğal kaynak gibi faktörlere sahip olunmasından ziyade, ülkenin teknolojik altyapısı ve dinamizmi, teknoloji üretebilme ve yenilik oluşturma kabiliyetleri daha stratejik bir faktör haline gelmiştir. Bu faktörler ülkenin uzun vadeli yapısal rekabet gücünü temsil etmeye başlamıştır.